

Fornlämningar och skogsbränder i Västerbottens län

**Inventering av forn- och kulturlämningar i två brandskadade
skogsområden i Västerbottens län**

Utvecklingsprojekt 28:26, bå 2004

INNEHÅLL

Inledning	3
Bakgrund och syfte med brandinventeringen	3
Projektbeskrivning, fältarbete, rapport	3
Metodbeskrivning	4
Urval av referensområden	4
Beskrivning av brand- och referensytorna	4
Fältinventering	5
Arbets tid	5
Brandområde Ösjön	5
Referensområde Ösjön	8
Brandområde Västervik	8
Referensområde Västervik	8
Sammanfattning/diskussion	9
Referenser	11
Bilaga 1. Beskrivning av nyfunna lämningar	

Inledning

Under juli månad 2003 startade två skogsbränder under samma dygn i Robertsfors kommun söder om Bygdeå. Bränderna var kraftiga och bekämpades av 6 brandkårer och närmare 400 hemvärns-soldater. Skogsbränderna bekämpades under en veckas tid och vid varje arbetspass fanns minst 30 man på plats.

Bakgrund och syfte med brandinventering

Kunskapen om hur fornlämningar påverkas av skogsbränder är liten och endast ett fåtal studier har utförts i Sverige. De mest kända är inventering av skadade fornlämningar i samband med branden kring Torsburgen på Gotland 1992 och branden i Tyresta Nationalpark utanför Stockholm sommaren 1999.

De två större skogsbränderna som rasade i Västerbottens län under sommaren 2003 ligger båda i Robertsfors kommun söder om tätorten Bygdeå. Under hösten 2003 väcktes frågan om hur en skogsbrand påverkar fornlämningar och om en skogsbrand blottlägger ”nya” ej registrerade forn- och kulturlämningar. Frågeställningen rörde sig kring om det

efter en skogsbrand framkommer lämningar som inte var synliga innan branden och i så fall i vilken omfattning. En annan fråga är om skador uppstår på fornlämningarna vid en skogsbrand och i så fall vilka typer av skador kan det vara. Syftet med studien är att öka kunskapen om skogsbränders och hyggesbrännings påverkan på fornlämningar i det nordliga barrskogsområdet.

Undersökningen bekostas med 28:26-medel, särskilt anvisade medel för ändamålet av Riksantikvarieämbetet. Fältarbete och rapport har utförts av Jeanette Joelsson, Länsstyrelsen i Västerbottens län.

Projektbeskrivning

Projektet genomför en jämförande fältstudie inom ett område som utsattes för skogsbrand sommaren 2003.

Fältinventeringen av brandområdena undersöker hur branden har påverkat kända fornlämningar samt om tidigare ej kända forn- och kulturlämningar har framkommit efter branden. Som jämförande studie inventeras två referensytor. Dessa har inte påverkats av sentida skogsbrand. Resultaten från brandområdena jämförs sedan med resultaten från referensytorna.

Metodbeskrivning

Urval av referensområden

För att få en uppfattning om hur lätt eller svårt det är att hitta fornlämningar i ett område som härjats av en skogsbrand beslutades att även två ytor där skogen inte brunnit skulle inventeras. Ambitionen var att förhållandena i referensytorna skulle vara likvärdiga med de i brandområdena. Referensytorna valdes ut utifrån följande kriterier;

- likvärdig vegetation
- samma höjd över havet
- samma yttorlek.

För att dessa kriterier lätt skulle uppfyllas valdes områden nära intill brandytorna. Ytterligare ett kriterium för referensområdena var att de skulle vara lättillgängliga.

Beskrivning av brand- och referensytorna

De två brandområdena ligger i Robertsfors kommun söder om Bygdeå tätort.

Områdena ligger intill byarna Västervik och Ösjön. Båda brandytorna är likvärdiga i storlek, ca 13 ha.

Brandytorna ligger i kustlandet och omfattas av den naturgeografiska regionen 29a, dvs. kustslätter och dalar kring norra Bottenviken. Området där brandytorna finns är relativt flackt och ligger under högsta kustlinjen. Området karaktäriseras av stenig till blockig moränmark med inslag av sandiga, mindre områden och större och mindre våtmarker. Områdena berörs endast i ytterkanter av bebyggelse. Den nedbrunna skogen utgjordes i huvudsak av blandskog med tall, gran och björk. Brandområdena är hårt brända och bitvis har det även brunnit i de våtare myrmarksområdena. Den kraftiga branden utplånade all markvegetation och enligt uppgift från markägare så brann det ända upp i trädtopparna varvid större delen av skogsbeståndet förstördes. Marken täcks i dag av ett förkolnat lager av sot, barr från

döda träd, uppbränd markvegetation samt förkolande stubbar. Block och stenar lyser vita eftersom alla mossor och lavar brändes bort.

Brandområdet Ösjön, maj 2004.

Brandområdet Ösjön är ett relativt flackt barrskogsområde som ligger på 40-50 m över havet. Terrängen karaktäriseras av torra, steniga moränbackar och däremellan dikade myrmarker.

I området växte yngre skog som har avverkats efter branden. I området finns inga kända forn- eller kulturlämningar.

Referensytan Ösjön i maj 2004.

Referensyta Ösjön ligger omedelbart öster om brandområdet. Referensytan ligger på samma nivå över havet som brandområdet och har likvärdig terräng och vegetation, dvs. barrskogsklädda steniga moränbackar

uppbrutet av myrmarker. Skogsbeståndet i området är äldre än på brandområdet och det finns två avverkade och markberedda ytor i området. Inga kända forn- eller kulturlämningar finns i området.

Brandområdet Västervik är ett kuperat skogslandskap med många våtmarker. Området ligger mellan 80-100 m över havet. I södra delen finns en bergshöjd (100 m.ö.h.) med klapperstensfält. Terrängen i övrigt består av småkuperade, torra, steniga moränbackar omgivna av våtmarker. I området finns en tidigare känd fornlämningslokal som består av två boplatsgropar i klapper, RAÄ 158. Fornlämningen registrerades vid fornminnesinventeringen 1989.

Brandyta Västervik, maj 2004.

Referensyta Västervik ligger ca 300 m norr om brandområdet. Även detta område karaktäriseras av övervägande barrskog på steniga moränbackar i ett myrlandskap. I området finns två större avverkade ytor som även markberetts. Referensytan ligger på 80-90 m.över havet och är således ett lite flackare område än brandarealen. I området finns inga kända forn- eller kulturlämningar.

Bengömman som upptäcktes sommaren 2004. Den består av en liten koncentration brända ben som ligger intill ett större block.

Referensytan Västervik, maj 2004.

Fältinventering

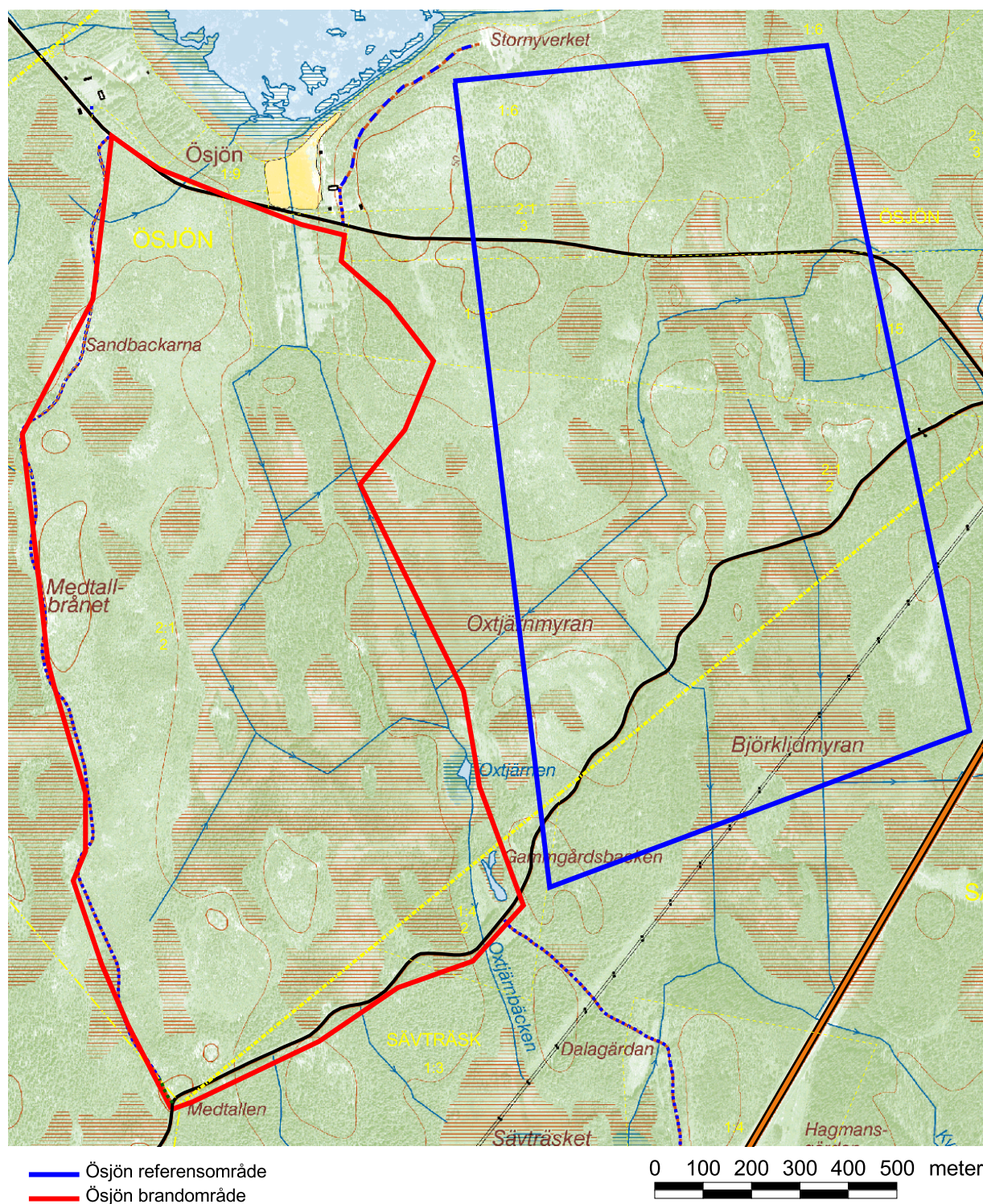
Arbetstid

Brandytorna och referensområdena inventerades i fält under sju arbetsdagar i maj månad 2004. Områdena totalinventerades.

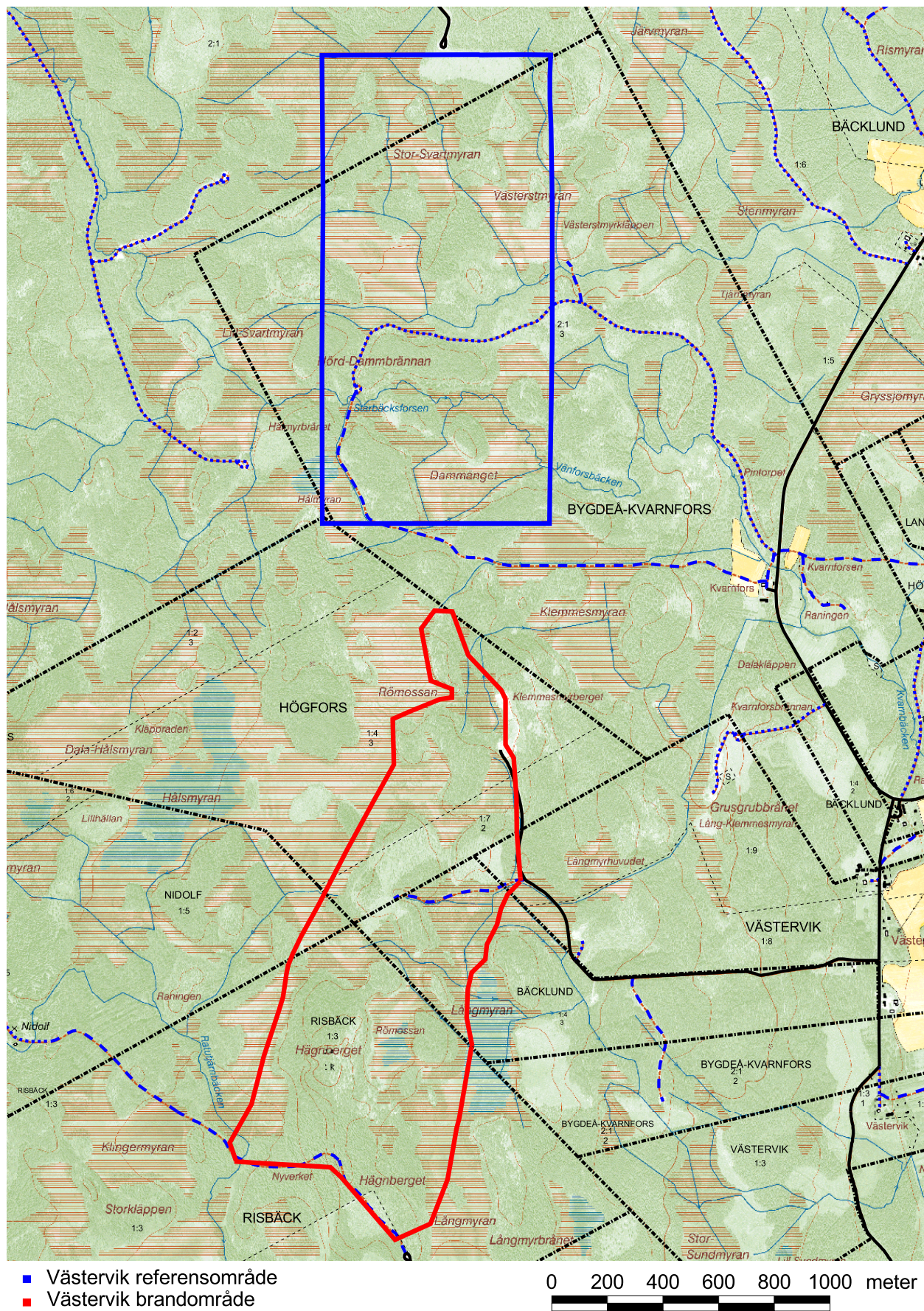
Brandområde Ösjön

Fältarbetet startade i brandområdet Ösjön. Inga kända fornlämningar fanns i området. Förväntade eventuella fornlämningar skulle bl.a. kunna vara härdar och boplatslämningar. Området visade sig svårinventerat eftersom träden efter den avverkade ungslogen har lämnats kvar på marken. Därtill kom en mycket stenig terräng som ytterligare försvårade tillgängligheten och den okulära besiktningen av området. De torra moränbackarna avlöses av blöta myrpartier. Endast ett svart förkolnat lager av markvegetationen finns kvar mellan de vita stenarna. Fältarbetet resulterade inte i några nya forn- eller kulturlämningar.

*Ek-blad 21 K 1h Södra Sörbäck,
Ek-blad 21 K 1i Djäkneboda*

Ek-blad 21 K 3h Västervik

Referensområdet Ösjön

Inga kända forn- eller kulturlämningar fanns i referensytan Ösjön. Området karaktäriseras av barrskog med inslag av lövträd och bitvis frodig markvegetation med blåbärsris och mossor. Inga nya fynd av forn- eller kulturlämningar gjordes.

Brandområdet Västervik

Brandområdet Västervik var mer lättillgängligt än Ösjön. Även här har man avverkat vissa delar efter branden men här har inga träd lämnats kvar efter avverkningen. Terrängen var dock även här bitvis mycket stenig. I området fanns några enstaka bättre lägen för fornlämningar med sandig, väl-dränerad och mindre stenig mark. En fornlämningslokal var känd sedan tidigare i området, RAÄ 158, bestående av två boplatzgropar i klapper. Boplatzgroparna är belägna i en västsluttning nedanför ett bergskrön. Själva skogsbranden verkar inte ha skadat fornlämningarna men däremot har man vid avverkningen efter branden lämnat träd och ris över groparna. Man har även lämnat träd som växer i vallen på groparna och eftersom träden är skadade av branden, troligen döda, är risken stor att en storm kan fälla träden som då kan skada fornlämningarna.

Boplatzgrop i klapper, RAÄ 158, på Hägnberget. Träd, omkullfallna träd och ris har lämnats kvar på lämningen efter avverkningen i det brandhärjade området.

I området har två nya lokaler med fornlämningar framkommit. Båda lokalerna innehåller härdar och den ena även en bengömma. Den ena lokalen med två härdar hittades redan sommaren 2003 av arkeologer på Västerbottens Museum. Härdarna ligger i ett typiskt läge för denna typ av lämning – på en flack, stenfri yta intill myrkanten. Den andra lokalen ligger även den intill en myr men här är härden anlagd uppe på en mindre moränrygg. Bengömman finns intill ett större stenblock ca 20 m från härden.

Några skador på härdarna som kan härledas från skogsbranden kunde inte upptäckas vid inventeringen år 2004. Eftersom markvegetationen är bortbränd och endast ett förkolnat markskikt återstår så framträder härdarna tydligt. Den bortbrända mossan gör att härdarnas kantstenar lyser vita mot den svarta marken. Branden har medfört att möjligheten att hitta härdar i denna typ av terräng har ökat påtagligt.

En av härdarna som hittades av läns museets personal direkt efter branden 2003.

Referensområde Västervik

Inga kända forn- eller kulturlämningar finns i området. Terrängen består av barrskog och undervegetation av blåbärsris och mossor. Inga nya fynd av forn- eller kulturlämningar gjordes vid inventeringstillfället.

Diskussion

Den här studien visar att skogsbranden inte har lämnat några synliga skador på de typer av fornlämningar som finns i Västerviks brandområde. Däremot har aktiviteter utförda efter branden skadat eller kan förväntas komma att skada fornlämningarna. Vid avverkningen av den brända och döda skogen har träd och ris lämnats kvar på fornlämningarna. Men det finns även exempel på att döda träd som vuxit på lämningarna inte har avverkats utan lämnats kvar. Det finns en risk att dessa träd faller i en storm som därmed kan orsaka skada på fornlämningarna. Några andra skador kunde inte upptäckas. Det borde i sin tur innebära att hyggesbränningar som berör dessa typer av fornlämningar kan utföras utan risk för skada på fornlämningarna. Men förutom kvarlämnat ris och eventuella vindfällor kan man fundera på om det faktum att lämningarna är blottlagda och utan skyddande markskikt gör dem mer sårbara för andra typer av skador.

Härd som upptäcktes vid inventeringen 2004.

Om man antar att markvegetationen i brandområdena har liknat den i referensytorna som består av ett kraftigt skikt av mossor, ris och ljung så har branden avsevärt ökat möjligheterna att hitta fornlämningar. Det bortbrända

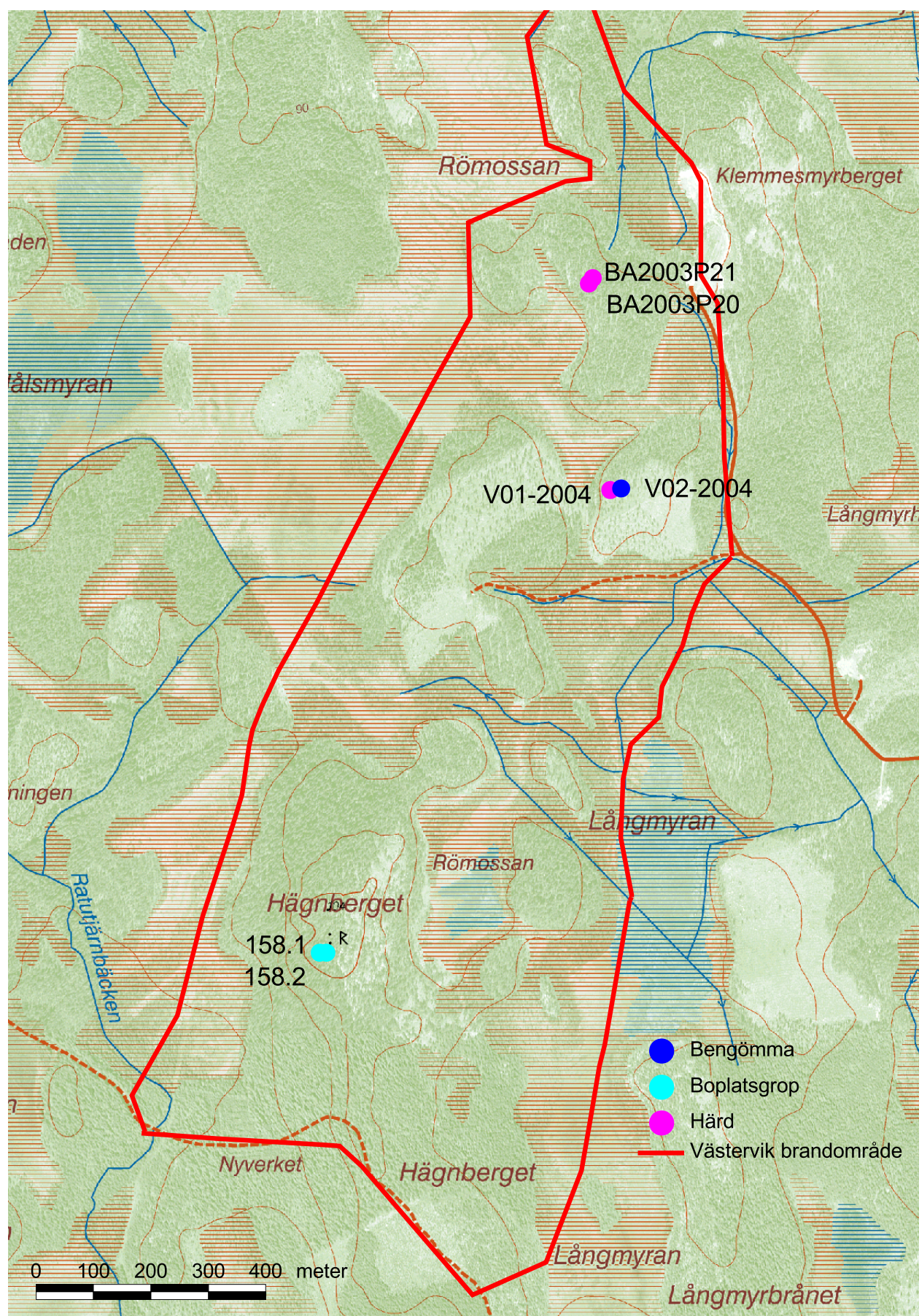
markskiktet gör att eventuella lämningar och konstruktioner blir mer tydliga och lättare att upptäcka. Den kraftiga markvegetationen i referensytorna gör att letandet efter forn- och kulturlämningar upplevs som svårare och mer tidskrävande än i brandytorna.

I brandområdena var endast en fornlämningslokal känd sedan tidigare, gropar i klapper, och de få nyfunna lämningar består av härdar och en bengömma. Därför är det svårt att säga något om hur andra lämningar påverkas av skogsbrand samt huruvida om andra lämningar som t.ex. fångstgropar eller fossil åkermark blir lättare eller svårare att upptäcka efter en skogsbrand.

Härd upptäckt av länsmuseet sommaren 2003.

Avslutningsvis kan det konstateras att det är ovant att gå i en skog som inte är grön utan där stenarna lyser vitt mot den förkolnade marken och de svarta träden. Den utbrända skogen upplevdes som en "ny" miljö och det krävdes en tillvänjningsperiod innan öga och hjärna hade vant sig.

Ek-blad 21 K 3h Västervik

Referenser

Andersson, B och Sandén, E.
Skog och Historia Västerbottens län 2003.
Västerbottens Museum,
Uppdragsverksamheten 2004.

Carlsson, Dan. *Storbranden i Kräklingbo
Gotland. Inventering av skadade
fornlämningar. Förslag till åtgärder. Juli
1992.* IKOS Rapport 1992:8.

http://www.tyresta.se/branden_stenalder.shtml

http://www.hemvarnet.mil.se/hemvarnet/attachments/0305_25.pdf

Johansson, Tomas, red.
*Rapport över inventering och registrering
av lappvall å Älgbäcksheden. Långsele,
Lycksele sn, Lappland. 1969-1971.*
Västerbottens Museum.

Östergren, Majvor. Efter branden vid
Torsburgen. *Kulturmiljövård 5/92.*

BILAGA 1

Beskrivning av nyfunna lämningar

ID nr: BA2003P20 (Västerbottens Museum)

Fastighet: Högfors 1:4

Kommun: Robertsfors

Socken: Bygdeå

Ek blad: 21 K 3h Västervik

Möh: 90

Lämningstyp: Härd

Egenskapsvärde: rektangulär

Egenskapsvärde: stenfylld

Antal: 1

Terräng: En flack, sandig moränavsats i för övrigt bockrik moränmark intill myr i V.

Skogsmark, kraftigt bränt av skogsbrand år 2003.

Beskrivning: Härd, stenfylld, närmast rektangulär, 1,2x0,8 m (Ö-V), intill 0,1 m h, bestående av 8 synliga stenar kring kanten, ytterligare kantstenar konstaterades med jordsond. I härdens Ö-del är en 0,3 m st flat sten. Övermossad, nu täckt av ett förkolnat lager av markvegetation. Omedelbart Ö om härdens är en 1.5x1,5 m stor sten. I härdens är synliga brända benfragment.

5 m S om nr BA2003P20

är nr BA2003P21

ID nr: BA2003P21 (Västerbottens Museum)

Fastighet: Högfors 1:4

Kommun: Robertsfors

Socken: Bygdeå

Ek blad: 21 K 3h Västervik

Möh: 90

Lämningstyp: Härd

Egenskapsvärde: rektangulär

Egenskapsvärde: stenfylld

Antal: 1

Terräng: En flack, sandig moränavsats i för övrigt bockrik moränmark intill myr i V.

Skogsmark, kraftigt bränt av skogsbrand år 2003.

Beskrivning: Härd, stenfylld, närmast rektangulär, 1,2x0,8 m (Ö-V), intill 0,1 m h, bestående av 10 synliga stenar kring kanten. I härdens Ö-del är en 0,5 m stor flatare sten. Det har brunnit hårt i området och resterna av markvegetation ligger som ett förkolnat lager i härdens.

ID nr: V01-2004

Fastighet: Högfors 1:7

Kommun: Robertsfors

Socken: Bygdeå

Ek blad: 21 K 3h Västervik

Möh: 90

Lämningstyp: Härd

Egenskapsvärde: rektangulär

Egenskapsvärde: ofylld

Antal: 1

Terräng: Småstenig till storblockig mindre moränhöjd intill myr i NV. Hygge, bränd av skogsbrand år 2003 (troligen avverkat före branden).

Beskrivning: Hård, närmast rektangulär, 1,2x0,8 m (NNV-SSÖ), intill 0,1 m h, bestående av 16 delvis synliga stenar kring kanten. I härdens NNV-del är en 0,3 m stor sten. Härden är bredast i NNV och smalnar av mot SSÖ där den endast är 0,5 m bred. Omedelbart utanför härden i SSÖ växer en tall, dock troligen död p.g.a. skogsbranden. Det är kraftigt bränt i marken och all markvegetation är uppbrunnen eller förkolnad.

21 m ÖNÖ om härden är en bengömma.

ID nr: V02-2004

Fastighet: Högfors 1:4

Kommun: Robertsfors

Socken: Bygdeå

Ek blad: 21 K 3h Västervik

Möh:

Lämningsstyp: Bengömma

Antal: 1

Terräng: Småstenig till storblockig mindre moränhöjd intill myr i NV. Hygge, bränt av skogsbrand år 2003 (troligen avverkat före branden).

Beskrivning: Bengömma (?), 0,2x0,2 m stor. Omedelbart intill större block på N-sidan är en ansamling av brända ben. Blocket är ca 4x3 m stort och 1.2 m högt.

Kommentar: Svårt att avgöra om benfragmenten är brända i skogsbranden eller tidigare. Det finns både små och större benbitar och de verkar vara sekundärt brända av skogsbranden.